

Prinds Jørgen af Danmark.

Nogle Blade af den lutherske Kirkes Historie i England og Amerika.

Af P. S. Vig.

Det er ikke så få danske Kongebørn, der på Grund af deres Giftermål ind i fremmede Fyrstehuse har måttet gå over til en fremmed Religionsbekjendelse. Men Historien kjender dog også Eksempler på sådanne, der trofast har holdt fast ved den Kirke, hvori de vare døbt og opdraget, og det skøndt det ikke altid har været så let. Et Eksempel af sidste Slags møder os i den danske Kongesøn, hvis Navn står over disse Linier. Hvor meget nedsettende fremmede Forfattere end mene at have Ret til at sige om hans Person og Levnet, en Ting er de alle enige om: han var en trofast Søn af den lutherske Kirke. Og da denne hans trofaste Fastholden ved sin Moderkirke har fået vidtrækkende Følger, antages det, at en Skildring af den kirkelige Side af denne danske Kongesøns Liv ikke vil være ude af Orden i dette Tidsskrift, så lidt som en Påvisning af nævnte Følger. Jeg må herved meget beklage, at det Materiale, som har stået til min Rådighed, hverken har været meget fyldigt eller let at behandle, ligesom mine Kvalificationer for at kunne behandle det på rette Måde lader meget tilbage at ønske. Alligevel har jeg ment at burde fremkomme med, hvad jeg formår, da den danske Kirkes Arbejde udenfor Danmark kun er lidet kjendt, og den Ære, som tilkommer den og dens Børn, kun altfor ofte tilegnes af sådanne, som ikke har nogen Adkomst til den.

I.

Prinds Jørgen tro mod sin Kirke.

Prinds Jørgen (Georg) er født på Københavns Slot den 21de April 1653¹⁾, og nævnt efter sin Morfader, Hertug Georg af Lyneborg, og som sådan var han sin Moders, Dronning Sophie Amalies, kjæreste Søn, som hun, da han var født efter Faderens Bestigelse af den danske Trone, anså for den rette Tronarving. Derimod lignede Prindsen mest sin Fader med sit tavse, indesluttede Væsen. Hans Barndoms- og Ungdomslærere var Tyskeren, den senere Statsmand, Otto Grote, og den jyske Bondesøn, senere Biskop i Ribe, Dr. Christen Jensen Lodberg. Denne sidste ledsagede Prindsen på en to-årig Udenlandsrejse (1668—69) i Holland, England, Frankrig og Italien, der afsluttedes ved Kong Frederik den 3dies Død. Der er ingen Tvivl om, at Lodberg er den Lærer, der har haft størst Indflydelse på Prinds Jørgen. — Chr. H. Brasch (a. Skr) tilskriver Lodbergs Påvirkning Prindsens Interesse for Matematik, hans Kjærlighed til de skønne Kunster, og — tilføje vi: hans Kjærlighed til og Troskab imod sin fædrene Kirke. — Denne kom han allerede tidlig til at vise. Da der således i 1674 blev Tale om Prinds Jørgen som mulig Kandidat til den ved Kong Mikael's Død i 1673 ledigblevne polske Trone og Ægteskab med Enkedronning Eleonora Maria, og der fra polsk Side stilledes som Betingelse herfor, at Prindsen skulde gå over til den katholske Kirke, mente Griffenfeldt, der af politiske Grunde var meget stemt for Sagen, at sådant nok kunde lade sig gjøre, og gav derfor den danske Sendemand, Chr. Sehested, følgende In-

¹⁾ Chr. H. Brasch: «Prinds Georg af Danmark», S. 1. Molbech: Hist. Aarb. I. 152. En engelsk Kilde siger: «He was born at Copenhagen, February 29th 1653; consequently the birthday of the prince-consort occurred only once in four years, when leap-year brought round the 29th of February. On these occasions his loving queen kept it with fourfold splendour». Strickland, Queens VI, 30

struks: »Når om Religionen bliver meldet, haver han derpå at svare, at hans Højhed vel derudi skulde tage sådan Information, hvorved både hans egen Samvittighed og Republikken skulde tilfredsstilles«. Men Prinds Jørgen var af en anden Mening, som det fremgår af Christian 5tes Brev til Griffenfeldt: »Jeg haver talt med min Broder, og han kan for sin Samvittigheds Skyld ikke resolve sig til at changere sin Religion, meget mindre at renoncere den; takkede mig for min gode Intention for ham, og at han gjerne ønskede at kunne bevise sin Tjeneste mig og disse Riger. Sagde derhos, om det kunde være muligt, at de ham for sin egen Person udi sit Kammer alene vilde lade ham Frihed i sin Religion, vilde han gjerne påtage sig al den Besværing og Umag, dre kunde findes ved den Krone. Jeg sagde, at det var mig kjært, at jeg vidste min Broders Intention, jeg vilde der efter og resolve mig og lade min Broder siden al Ting videre communicere«¹⁾. Disse Prindsens Udtalelser blev lagte til Grund for en Beslutning i Statsrådet næste Dag, men med den — diplomatiske — Tilføjelse: »indtil han kunde vorde tilfulde informeret om den Religion, de vilde, han skulde gjøre Profession af«. — Det var så sin egen Sag for Griffenfeldt at stille i Udsigt, at en af Kongehusets Medlemmer, der alle ved Kongeloven vare bundne til den augsburgske Konfession, muligvis vilde gå over til en anden Konfession, og han ønskede, at be- kjendte Gejstlige skulde udtale sig om Sagen. I den Anledning sammenkaldtes til Møde i Kolding, hvor Kongen opholdt sig, Hofpræsten Hans Leth, Prindsens fhv. Lærer Christen Lodberg samt Biskopperne Erik Grave og Matthias Foss. Ved Mødet, som holdtes den 26de Maj, afviste de nævnte Theologer dog paa det bestemteste Tanken om, at det var tilladeligt mod bedre Overbevisning at skifte Konfession²⁾. — Sagen var forøvrigt paa den Tid allerede ad

¹⁾ A. D. Jørgensen: Peter Schumacher Griffenfeld II, 110.

²⁾ Helveg, Den danske Kirkes Hist. efter Reform. 2. Udg. I, 479 f.

anden Vej afgjort, idet Polakkerne den 9de Maj s. A. havde valgt Johan Sobiesky til Konge. Pr. Jørgen blev saaledes fri for »al den Besværing og Umag, der kunde findes ved den Krone«.

I Aaret 1682 var der til en Tid Tale om, at Pr. Jørgen skulde ægte Hertug Vilhelm af Celles eneste Datter, Sophia Dorothea, senere bekjendt som den engelske Kong Georg I's ulykkelige Dronning. Mærkværdigt nok var der Tale om, at nævnte Konge — dengang endnu Prinds Georg Ludvig af Hannover — skulde have ægtet Prindsesse Anna af York, som kort efter blev Prinds Jørgens Hustru! — At sidstnævnte Ægteskab kom i Stand, skyldtes fransk Mægling, noget, der, som vi siden skulle se, blev til Skade for Prinds Jørgen.

Prindsesse Anna, der var Datter af Prinds Jørgens Næstsødskendebarn, Hertug Jakob af York, den senere Kong Jakob den 2den, var født den 6te Februar 1664, og altså 11 År yngre end Pr. Jørgen. Deres Vielse foregik den 27de Juli 1683 i St. James Pallads i London. De to fjerne Slægtninge, som således blev Mand og Hustru, havde vel næppe set hinanden før og kunde kun med Vanskelighed tale sammen. Alligevel har vist sjælden nogen elsket hinanden mere inderligt og trofast, og kun få fyrstelige Personers Ægteskab har været renere end deres, om det end tilvisse blev ført under meget bevægede og omskiftende Forhold.

Prinds Jørgen elskede sin Hustru og fandt en Gjenkjærlighed, der viste sig i trofast Udholdenhed til hans sidste, skrøbelige Dage og i, at hun, da hun efter hans Død opfordredes til at indgå nyt Ægteskab for at sikre England en protestantisk Tronarving, ikke vilde høre Tale herom.

Man får af Pr. Jørgens Liv det bestemte Indtryk, at han var en religiøs Personlighed, hvilket var ikke blot en Arv fra hans Hjem og Opdragelse, men hvilede på personlig Overbevisning. Der var meget i hans Liv, der måtte drive og drev ham til at søge Religionens Trøst. Der var

for det første dette, at han bestandig med Smærte følte Savnet af sit Fædreland og sine Landsmænd. I Ægteskabskontrakten var det vel lovet ham, at han måtte beholde af sine danske Tjenere, hvem han ønskede, men den engelske Regjering sørgede for, at alle hans Tjenere blev engelske! Da han før sit Besøg i Danmark 1687 — den eneste Gang han genså sit Fædreland — skrev til sin Broder Christian d. 5te, siger han, »at Længslen mer og mer griber ham med en Hjemve som Sveitzerens«¹⁾. Han følte sig fremmed i England, hvis Folk han omtaler som »denne yppige og opblæste Nation«, der »falder insupportabel for fremmede«. Hans Liv i England var en lang Kjæde af Miskjendelser og Tilsidesættelser. Han passede kun lidet ind i Forholdene ved Carl den 2dens vellystige Hof, og kunde ligeså lidt føle sig tiltalt af sin Svigerfaders, Jakob den 2dens, Forsøg på at gjenindføre Katholicismen i England. Men ikke mindst måtte han føle sig krænkede af sin Svogers, Kong Vilhelm den 3dies, hånlige Behandling, der havde sin Grund i, at Vilhelm betragtede ham som sin Medbejler, der var kommen til England under fransk Indflydelse. — Da hans Hustru 1702, efter Vilhelm d. 3dies Død, besteg den engelske Trone og søgte at hædre sin Mand på alle Måder, forstod Englænderne at udvirke, at Pinds Jørgens Forfremmelser kun kom til at bestaa i tomme Titler. Til en Tid kunde han glæde sig i det Håb, at en Søn af ham engang skulde beklæde Englands Trone; men dette Håb måtte han lægge i Graven med sin Søn Vilhelm, Hertug af Gloucester, der døde den 28de Juli 1700, 11 År gl. — I hans Ægteskab med Dr. Anna fødtes der 19 Børn, der alle døde uden at blive ret gamle. Selv døde han barnløs den 28de Oktober (gl. Stil) 1708 og ligger begravet i Westminster Abbediet ved Siden af sin Hustru.

Da Pr. Jørgen var kommen til England under fransk Indflydelse, var man til en Tid bange for, at han heldede

¹⁾ Brasch, anf. Skr., S. 26.

til Katholicismen. Men at han var saa langt som muligt derfra, er der mere end ét Bevis på. — Da han således den 25de Novbr. 1688 flygtede fra sin katholske Svigerfaders Lejr i Andover for at slutte sig til sin Svoger, Vilhelm af Oranien, — skjøndt den danske Regjering ved sin Gesandt, Fr. Gersdorff, gjorde alt muligt for at forhindre det, idet den, ikke uden Grund, anså Vilhelm for en Usurpator — skrev han til sin Svigerfader, at Grunden hertil var: »My just concern for that religion, in which I have been so happily educated, which my judgment truly convinced me to be the best, and for the support thereof I am highly interested in my native country; and was not England then become so by the most endearing tie«¹⁾. Er end disse Ords Form noget forceret, så er Meningen dog klar nok.

Kong Jakob d. 2dens Fortrolige, Jesuitten Edward Petre, skriver om Pr. Jørgen til Jesuitten la Chaise i Frankrig: »Han er en Fyrste, med hvem jeg ikke kan diskutere om Religionen. Selv Luther tog det ikke med større Alvor end Pr. Jørgen. Det er af den Grund, at Kong Jakob, der ikke holder af at blive modsagt, aldrig har presset ham i denne Sag«²⁾.

Medens man, ifølge Pr. Jørgens Opdragelse kunde være tilbøjelig til at tro, at han nærmest hørte til den ortodokse Retning i den lutherske Kirke, er der dog mer end ét Vidnesbyrd for, at han, i sær i den sidste Del af sit Liv, var påvirket af den frembrydende Pietisme, som til samme Tid kommer frem i Danmark. Til Bevis herpå skal anføres følgende Brev af Heinrich Wilh. Ludolph, der til en Tid gjorde Tjeneste som Sekretær hos Pr. Jørgen, så meget mere, som Brevet tillige kaster Lys på Ting, som senere skal berøres³⁾.

¹⁾ Agnes Strickland: The Queens of England, V, 503.

²⁾ Strickland, anf. Skr. V, 477.

³⁾ Efter J. C. Burckhardt: Kirchen-Geschichte der deutschen Gemeinden in London. Tübingen 1798. S. 119—22.

„Brev til Hs. Kgl. Højhed, Prinds Georg af Danmark, Dronning Annas Gemal, fra hans Sekretær H. W. L., som foreslog Hr. Böhme til tysk Hofpræst:

Sire! Jeg håber, at Ds. Kgl. Højhed har af mine Breve til Hr. Mecke fået Underretning om, hvilke Tanker vi har om at forsyne Deres Kapel med en Efterfølger for Hr. Mecke. Gud den almægtige vil, håber jeg, lede Deres Kgl. Højhed i Valget af en Kapellan, så at det må tjene til hans Ære og Eders eget Velfærd, da jeg på ingen Måde holder det for rådeligt at beholde Hr. Mecke i Deres Tjeneste imod hans Vilje. For min Del kunde jeg ønske, at ikke blot denne, men også alle andre Stillinger i Ds. Kgl. Højheds Tjeneste, måtte fyldes med Folk, som i rigeligt Mål besidder de Talenter, hvorved et Menneske bliver en nyttig Tjener både for Gud og en Fyrste. Thi det er min Erfaring, at ingen Fyrste tjenes vel uden af sådanne, som har Guds Bifald; thi jeg finder mer og mer, at Guds Velsignelser mod Menneskene står i bestemt Forhold til den Højagtelse, de have for Gud. Jeg havde på Vejen til Greenwich en Baadsmand med mig, hos hvem jeg fandt en sådan levende Gudserkjendelse, at jeg kun kunde ønske ham i Tallet på de Skibsfolk, som E. K. Højhed giver Ansættelse¹⁾. Sådanne Guds Yndlinge ere Ædelstene, som Verden ikke kjender og veed at skatte. Jeg vil give Hr. Walking²⁾ Anvisning, hvorledes han kan finde Manden, hvis E. K. Højhed anser det for Umagen værd. Det behagede mig særlig hos denne Mand, at han anførte af Bibelen de Steder, hvori der tales om den Forskjel, som Gud i de sidste Dage vil gjøre på dem, der frygte ham, og dem, der ikke frygte ham. — Man fortæller mig her, at Guds Domme føles bestandig tungere i visse Dele af Europa, særlig i Rom, hvor Paven med sine Stats- og Kirkepolitikere er dreven til det yderste og begynder at give sin Inquisition mer Arbejde, end den kan bestride, idet Inquisitionens Fængsler alt er overfyldte. Kort sagt, det er meget rimeligt, at denne Verdens Fyrste nu

¹⁾ Prinds Jørgen var, siden Dr. Annas Tronbestigelse, Storadmiral i England.

²⁾ Pr. Jørgens Sekretær.

har sit sidste Spil, og at begge hans Hovedvasaller, Paven og hans ældste Søn [Ludvig XIV], ikke ville kunne udholde det ret meget længere imod den levende Gud. Jeg vil rejse herfra til Halle i det Håb at kunne bidrage noget til den der forhåndenværende Hensigt, at udbrede Guds Rige og Kristi almindelige Kirke, hvilket hidtil er blevet alt for meget forsømt af selvsyge Folk, der blot beforder deres eget Partis Interesse, hvori de finde en blot timelig Vinding. Jeg håber med Guds Hjælp at blive i Stand til at kunne give E. K. Højh. sådanne Efterretninger om vort lykkelige Udfald, at De vil tro, at den Understøttelse, De skænker mig, er vel anvendt. Ligesom jeg til min Glæde ser en sær Guds Forsynsstyrelse deri, at De uden min Ansøgning har fordoblet min Pension, således har jeg det Håb til den samme store Gud, der gennem Dem har tilvendt mig denne timelige Velsignelse, at han vil gjengjælde Deres Sjæl med sådan himmelsk Velsignelse, hvorved den både her og hist bliver i Sandhed lykkelig og stor. Dette er den alvorlige Bøn af

D. K. Højheds .

ydmygste og tro Tjener

H. W. Ludolph.

Haag, d. 7de Jan. 1703.

Der er ingen Tvivl om, at vi i dette Brev møder en bestemt Luftning fra Halle, og heller ikke om, at det forudsætter, at Modtageren af Brevet har en lignende Tankegang som Brevets.

Et Vidnesbyrd i samme Retning møder os i den »Gedächtnisz Predigt«, som ovennævnte A. W. Böhme den 21de Novbr. 1708 i St. James Hofkapel i London holdt over Pr. Jørgen, hvori det hedder: »Jeg kan ved denne Lejlighed ikke lade uomtalt et Udtryk af hans Kgl. Højhed, velsignet Ihukommelse, hvorved han gav sin Erkjendelse af denne Sag til Kjende. Da det engang i en kristelig Samtale blev omtalt, hvormange Ceremonier og gode Hjælpe-midler man har i denne Tid, der jo alle skulde give Anledning til sand Kristendom, og hvor få der dog findes,

der brugte og anvendte det udvortes dertil, sagde han: »Hvad mig angår, da tror jeg i Sandhed, at Troen først begynder der, hvor Ceremonien hører op.« — »Jeg husker, at han engang tænkte paa at give en vis Sum Penge til et bestemt Waisenhus¹⁾, hvori Ungdommen bliver undervist i Kristendommens retskafne Grunde, og som bliver underholdt ved godgjørende Menneskers Gaver. Da den dyrebare Herre hørte fortælle nogle Eksempler, hvoraf det guddommelige Forsyns Spor klarlig fremlyste, følte han sig dreven til at skjænke en betydelig Sum (5000 Rdl.). Da det var ham særlig om at gjøre, at det blev holdt hemmeligt, lovede jeg ham at sende Pengene i al Stilhed, og kort efter forsikrede jeg ham, at kun tre Personer vidste om Sagen. »Ja«, sagde han, »da er der allerede to for mange«²⁾.

II. St. James' Hofkapel og dets Præster.

Medens det af ovenanførte Brev fra Pr. Jørgen til hans Svigerfader kunde synes at fremgå, at han betragtede den episkopale Kirke som »that religion in which he had been so happily educated«, så var det dog kun overfor en Katholik, han udtalte sig således. Agnes Strickland (a. Skr. VI, 255) siger om ham: »The queens husband was supposed to be no friend of the establishment«, og på et andet Sted (S. 235 Noten): »According to Calamy, prince George of Denmark was looked up to as the protector of the dissenters³⁾«. I Ægteskabskontrakten mellem ham og Prindsesse Anna var stipuleret, at han skulde have sit eget Kapel med luthersk Gudstjeneste og egne Præster⁴⁾. Angående dette Kapel giver Burckhardt (a. Skr.,

¹⁾ Vistnok i Halle.

²⁾ A. W. Böhmens Sämtl. erbaul. Schriften, von J. J. Rambach, Altona 1731, S. 678 fl.

³⁾ Et Vidnesbyrd herom er vel også, at den bekendte William Penn dedicerede et Skrift »Key to Quakerism« til Prinds Jørgen.

⁴⁾ Strickland a. Skr. VI, 234.

S. 71—73) følgende Oplysninger: »Det tyske Hofkapel, St. James, som det kaldes, opstod på Prinds Jørgens, Dr. Annas Gemals, Tid. Han grundede det første Fond, hvoraf de ved samme Kapel tjenende Præster og Kirkebetjente skulde lønnes, og andre nødvendige Omkostninger bestrides. Men man gjør sig en falsk Forestilling, hvis man indbilder sig, at den kongelige Familie besøger dette Kapel. Kongen med sin Familie må, ifølge en Parlamentsakt, tilhøre den episkopale Kirke i England, har derfor også på Slottet sit eget engelske Hofkapel, hvori han nyder Naderen. Det tyske Hofkapel stod, ligesom de andre fremmede kongelige Kapeller, f. Eks. det hollandske og franske, under Biskoppen af Londons Opsigt, der ved sin Dekan indsætter de derved tjenende Præster og tager dem i Ed. Derfor læses også i dette Kapel de i den biskoppelige Kirke brugelige Bønner før Prædiken, i Oversættelse. Præsterne har ikke fri Bolig, men må selv leje Hus og betale Huslejen«. — Man må huske på, at Burckhardt taler med Forholdene for Øje, som de vare, efter at Huset Hannover med Georg I 1713 havde bestøget den engelske Trone. Dog ved vi, at også i Prinds Jørgens Tid blev der i St. James Kapel læst de omtalte Bønner, såvelsom i den danske Kirke i London (hvorom nedenfor). Måske det er hertil, at Strickland sigter (a. Skr. VI, 234), når det hedder: »Prince George, an occasional conformist with the church of England, yet a Lutheran, with a chapel, tolerated by the marriage articles of the queen; manifested fellow-feeling with those persons who received the sacrament as a measure of worldly expediency«.

Angående Præsterne ved St. James Kapel i Pr. Jørgens Tid siger Burckhardt (a. Skr., S. 75): »Der erste war Hr. D. Mecke, welcher der Prinz Georg von Dänemark als seinen Hofcapellan selbst mitbrachte«. Dette passer imidlertid ikke, hvis det skal forståes således, at Dr. Mecke kom med Pr. Jørgen til England, da han i 1683 blev gift med Prindsesse Anna; thi i et Brev til sin Moder af

11te April 1683 klager Prinds Jørgen over, at han ikke har nogen Præst¹⁾. Derimod er det rimeligt, hvis ellers »mitgebracht« skal tages bogstaveligt, at Dr. Mecke kom med Pr. Jørgen efter dennes Besøg i Danmark 1687. Om så er, må Zwergius' Sjæll. Cleresi, der (S. 752) siger, at Mecke blev Hofpræst 1697, rettes til 1687. Vist er i hvert Fald, at Pr. Jørgen havde en Hofpræst 1691²⁾, ja i 1688, da den dansk-norske Menighed i London blev dannet, så hvis Dr. Mecke har været den første, må han alt da have været i London. Rimeligst er det, at han allerede før 1687 har været der, da det næppe kan tænkes, at Prindsen i 4 År har været uden Præst, som han så meget længtes efter. — Dr. Mecke blev i Pr. Jørgens Tjeneste til 1705 eller 1708; men han følte sig træt af Tjenesten, der efter Dronning Annas Tronbestigelse blev sværere, og han bad derfor Pr. Jørgen om at blive fritaget, eller i hvert Fald få en Medhjælper. Herom siger J. J. Rambach³⁾; »Es hatte zu der Zeit Pr. Georg von Dänemarck, auf Einrathen seiner Gemahlin, als sie zur Königlicher Regierung kam, die allgemeinen Gebete, so in der Kirche von England gebräuchlich sind, ins Tentsche übersetzen lassen, und in seine Capelle eingeführet. Weil er aber nur einen Hof-Prediger hatte, so fiel es demselben zu schwer, zu predigen, und gleich hinter her die erwehnten Gebete abzulesen, welche, mit den dazu gehörigen Psalmen und Capiteln aus der Schrift, wohl eine Stunde dauern. Daher hielt er bey dem Prinzen unterthänig an, dasz ihm jemand adjungiret werden möchte, welcher ihn in diesem Stück sublevirte. Der Prinz gab seinem Premier-Minister Befehl, sich nach einem geschickten Mann umzusehen. Dieser fragte bey erster Gelegenheit den Herrn Ludolph, ob er nicht ein Studiosum kenne, der geschickt und willig sey, dem Herrn

¹⁾ Brasch: a. Skr. S. 14.

²⁾ Se Wolff: Saml. til Historien af den dansk-norske Menighed i London, S. 393.

³⁾ I Fortalen til A. W. Böhmes Skrifter, S. 26.

Dr. Mecken zu assistiren, welcher denn sogleich den Herrn Böhmen vorgeschlagen.« Böhme holdt sin første Prædiken for Pr. Jørgen på Søndagen Cantate 1705¹⁾, foreløbig dog kun som Medhjælper hos Dr. Mecke.

Det har ikke villet lykkes mig at udfinde, hvor Johan Joachim Mecke (Meeche eller Meichen) var fra, eller når han er født. Han var gift med Cathrine Margrethe Drøge, en Datter af Rådmand Johan Drøge i København. Altså var Mecke Svoger til den rige Kjøbmand Claus Reimer i Kjøbenhavn († 1692) og ligeledes til Hofpræst, Dr. theol. H. G. Masius, der efter hinanden vare gifte med hans Hustrus Søster, Anna Drøge²⁾. Fru Cathrine Margrethe Mecke døde i London 1700 og blev begravet i den danske Kirke der³⁾. Efter sin Fritagelse fra Hoftjenesten drog Dr. Mecke til Kjøbenhavn, hvor han døde 1710 og blev begravet den 4de Novbr. i Petri Kirke, i sin Svigerfaders »sl Joh. Drøges Begravelse«⁴⁾. I sit Ægteskab med Cathrine Drøge var han Fader til flere Børn, af hvilke en Datter, Dorthea Sophia, døde i Kjøbenhavn 1711 og blev begravet i Petri Kirke⁵⁾. En anden Datter, Maria Elisabeth, blev den 16de Novbr. 1712 gift med Prof. Mag. Mathias Anchersen, senere Biskop i Ribe. Et af denne Datters 13 Børn, Højesteretsadvokat Johan Joachim Anchersen († 1785), var altså nævnt efter sin Bedstefader⁶⁾ — Dr. Mecke var med ved Udarbejdelsen af Kirkeordningen for den danske Kirke i London⁷⁾, ligesom han har vikarieret under Præsternes Fraværelse i denne Kirke. Da således Præsten Iver Brinck 1694 skulde gjøre en Rejse til Danmark for at indsamle flere Penge til Kirken, som da var

¹⁾ Rambach a. Skr. S. 25.

²⁾ Personalh. Tidsskr. 2. R. IV, 2, Note 11 og S. 15, Note 4.

³⁾ Wolff a. Skr., S. 93.

⁴⁾ Personalhist. Tidsskr. 2. R. IV, 15 og III, 271.

⁵⁾ Smsteds 2 R. IV, 16.

⁶⁾ Khist. Saml 5. R. II, 105. Dsk. biogr. Lexikon, I, 211.

⁷⁾ Se H. H. Ahlefeldts Indberetning til Chr. V. Wolff a. Skr. S. 397.

under Opførelse, hedder det i Wolffs a. Skr. (S. 39): »Imidlertid skulde Mr. Lucas Debes betjene Prædikestolen, som en dertil bekvem Person i Følge det Vidnesbyrd, som han havde bragt med sig fra Kjøbenhavn. Med hvad Sakramenterne angik, da havde Menigheden at henvende sig til Hofprædikant Hr. Mecken, eller til Hr. Egard, Præst ved den tyske Kirke, som begge havde lovet, at ville ved fornødne Tilfælde betjene enhver, som måtte forlange det af dem«. Ligeledes hedder under Året 1708: »Endog dette kan man blot slutte af den Anmeldelse, at Dr. Mecken, Hofprædikant hos Hans Kgl. Højh. Prinds George, og Hr. Ruperthi havde lovet at betjene Alteret i Hr. Ursins Fraværelse« (a. Skr. S. 128). Ifølge dette sidste vilde det synes, at Dr. Mecke var i sin Tjeneste til 2 År før sin Død, hvilket ikke synes at kunne forenes med, hvad nedenfor skal anføres.

Vi har ovenfor hørt, at Hr. Ludolph foreslog A. W. Böhme som Dr. Meckes Afløser, samt at Böhme prædikede for Pr. Jørgen i 1705. Han turde dog, siger J. J. Rambach, ikke med ét tage mod Kaldet, men prædikede af og til for Prindsen. Denne udstedte da Kald til den tyske Præst ved Mariakirken i Savoy i London, Mag. Irenæus Crusius, og det blev bestemt, at denne skulde udføre alle Ministerialia, medens A. W. Böhme skulde prædike vekselvis med Crusius¹⁾. Burckhardt (a. Skr., S. 98) oplyser, at Irenæus Crusius var Præst ved Maria-Kirken i Savoy fra 1694 til 1705, »wo er als Hofprediger nach Stockholm berufen wurde«.

Anton Wilh. Böhme var født den 1ste Juni 1673 i Oestorf i Grevskabet Pyrmont, hvor hans Fader, Anton B., var Præst og tilhørte den pietistiske Retning. Den unge B. kom i 1693 til Universitetet i Halle, derfra til det grevelige Waldeckske Hof som Huslærer for to unge Grevinder. Her vakte han ikke ringe Opsigt på Grund af sin Pietisme, hvorfor han i 1700 tog sin Afsked, kom til Halle,

¹⁾ Rambach a. Skr. Fortalen S. 29.

hvor han fik en Plads i Waisenhuset, og derfra i 1701 til England, hvor han skulde holde Skole. I Rotterdam traf han sammen med ovennævnte Ludolph, hvis Kjendskab skulde få stor Betydning for ham, idet det førte til, at han kom i Pr. Jørgens Tjeneste. Böhme var vel lidt både af Pr. Jørgen og Dr. Anna og blev i sin Tjeneste som Hofpræst til sin Død den 23de Maj 1722. — Blandt de mange Skrifter, han har oversat fra Tysk til Engelsk¹⁾ har det særlig Interesse for os Danske, at han i 1709, 1711 og 1718 oversatte Beretningerne om Missionen i Trankebar, under Titel: »Propagation of the Gospel in the East, being an Account of Two Danish Missionaries, lately sent to the East Indies for the Conversion of the Heathens in Malabar«. Det var dette Skrift, som Moderen til den bekendte John Wesley læste højt i Præstegården i Epworth for sin Familie, og som først vakte Missions-tanken i den unge Wesleys Sjæl²⁾. — Af Præsterne ved St. James Kapel skal her endnu nævnes Friderich Michael Ziegenhagen (f. i Pommern 1694), der var Hofpræst i London fra 1722 til sin Død 1777. Denne Mand, der har havt umådelig Betydning for den halliske Mission i Amerika, var tillige en varm Ven af Missionen i Trankebar og stod i nær Forbindelse med Missionskollegiet i Kjøbenhavn³⁾. Herom fortæller Burckhardt (a. Skr., S. 83): »Kong Frederik den 5te lod ham ved sin Minister, Grev Bernstorff, på Grund af hans mange Bestræbelser for den danske Mission, ikke blot bevidne sin Tak og Erkjendtlighed, men lod også, som Tegn på sit Bifald, medfølge en Anvisning på en Sum Penge. Z. takkede Kongen i en Skrivelse, hvori det bl. a. hedder: »Dasz der gnädige Gott Eurer Majestät Herz zu dem Missionswerk gelenket hat, und dasz Dieselben Dero Königliche Huld auf dessen Erhaltung, Befestigung und Erweiterung wenden, das, allergnädigster

¹⁾ Rambach a. Skr., S 44 flg. har en Fortegnelse over hans Skrifter.

²⁾ John Telford: The Life of John Wesley. N. York (uden År) S. 20-21.

³⁾ J. F. Fenger: Den trankebarske Missions Historie, S. 371.

König! ist umstreitig ein kostbarer und glänzender Edelstein in Dero Krone, ein königlicher Schmuck, den Eure Majestät zu dieser Zeit vor allen Protestantischen Königen und Fürsten allein tragen, der auch, wenn alle Herrlichkeit der Welt ihr Ende erreicht, nicht veralten oder vergehen, sondern vielmehr aus göttlicher Vergeltung herrlicher werden und ewig dauern wird.« — Ziegenhagen skjænkede den største Del af sin Formue til Missionen i Trankebar.

III. *Prinds Jørgen og den dansk-norske Menighed i London.*

«Blandt de Velgjerninger, som Religionen skylder Danmarks Konger, er den Danske og Norske Evangelisk-Lutherske Kirke i London ikke den mindste. Denne Menighed blev stiftet af den store Konge Christian V, den voksede ved hans Omsorg og nåede sin Modenhed under de følgende Fædrelandets sande Fædres mægtige Beskyttelse.»

Wolff, a. Skr. Fortalen.

Denne Menighed, hvis Historie er skreven af tit anførte Ernst Friederich Wolff, blev begyndt i Året 1687 eller 1688¹⁾, og bestod oprindeligt af Danske, Norske og Svenske. Disse sidste trak sig imidlertid ud i Mag. Jørgen Ursins Tid (1702—13), idet de ikke kunde være med til at bede om de Danskes Sejr i den store nordiske Krig. «Man giver Hr. Ursin endnu Skyld for denne onde Tildragelse» siger Wolff (S. 140). Før Menighedens Dannelse havde Skandinaverne i London søgt den tysk-lutherske Kirke i Little Trinity Lane²⁾. Da imidlertid Vejen hertil var lang, og man heller ikke forstod det tyske Sprog, sørgede Morten

¹⁾ Årstallet fremgår af Chr. Meidels Ord (a. Skr., S. 2) fra 1706: «Det er nu henved 19 År, siden jeg blev kaldet til at være Eders Præst og Lærer på dette Sted». Når det derfor (S 15, Note 10) hedder: «Fra 15de Maj 1698, Pinsedag, da der gjordes Begyndelse, til Sept. Udgang 1693» — så må dette rettes til 15de Maj 1688. Denne sidste Datum er altså Menighedens Stiftelsesdag.

²⁾ Denne Menighed, der nu kjendes under Navnet «Hamburg», fik sin første Kirkebygning 1672.

Loynschar — der, som Wolff siger (S. 12), antages at være fra Jylland, og som et andet Sted i Bogen (S. 429) omtales værende »of the Kingdom of Denmark« — for at samle sine Landsmænd til Gudstjeneste på et mere belejligt Sted, nemlig i Wopping, hvor Menigheden holdt sine Møder, indtil den danske Kirke i 1694 blev bygget i Wellclose, siden kaldet Marine Square. — Fra først af havde man »adskillige theologiske Studenter« til at prædike, men siden fik man en vis dertil kaldet og i Norge indviet Præst, Hr. Christopher Meidel, som var Menighedens Præst til 1690, da han gik over til Independenterne, siden til Kvækerne. Meidels Frafald vakte ikke liden Forstyrrelse i Menigheden. Den danske Regjering rådede nu, efter Biskop Hans Baggers Indstilling, gennem Gesandten H. H. Ahlefeldt, Menigheden til 1) enten at søge Gjenforening med den tyske Menighed, imod at Menigheden fik to Præster, der skiftevis kunde holde Gudstjeneste — hver på sit Sprog — eller 2) hvis dette ikke kunde lade sig gjøre, at den da vedtog en bestemt Kirkeordning og Liturgi, i Lighed med den tyske Menigheds, og gik ind på at kalde Præster, der vare uddannede ved Kjøbenhavns Universitet. Forresten henvistes Ahlefeldt til Kongens Broder, Prinds Jørgen, der ved sin Authoritet vilde kunne bidrage meget til, at den danske Regjerings Hensigt kunde nåes, samt til Prinds Jørgens Hofpræster, der skulde være ham behjælpelige¹⁾. Herpå svarer Ahlefeldt under 27de Febr. 1691, at han havde sendt en Skrivelse til den danske Menigheds Ældste, hvori han havde givet dem Regjeringens Ønsker tilkjende; men han havde fundet: At det ikke kunde lade sig gjøre at få de Danske til at gjenforene sig med den tyske Menighed, dels fordi de, der for det meste vare søfarende Folk, boede så langt fra den tyske Kirke, dels fordi de ikke forstod de tyske Præster, og skulde de alligevel holde

¹⁾ Se Regjeringens Skrivelse til Ahlefeldt af 10de Febr. 1691. Wolff: a. Skr., S. 391—3.

deres egen Præst, mente de, at de også hellere tillige måtte have deres egen, særskilte Menighed, så meget mere, som deres Menighed var ikke så lidt større end Tyskernes, hvilket også Ahlefeldt kan bevidne. Og tilmed lod det sig vel vanskeligt gjøre at få den tyske Menighed til at tilstede en dansk Præst Adgang til Kirken¹). Ahlefeldt havde ikke turdet presse dette Punkt, helst da Meidel blev ved med at holde Konventikler i sit eget Hus, hvilket A. dog dels med det gode, dels ved Trusler havde fået ham til at holde op med. Angående en bestemt Kirkeordning havde han fået Menigheden til at indse Nødvendigheden af en sådan, og havde nu, ved Hjælp af Pr. Jørgens Hofpræst samt Præsten ved den tyske Kirke, fået vedtaget en bestemt Forfatning og Liturgi, der allerede tildels var indført. Da Menigheden var uden Præst, havde han fået en dansk Student til at prædike hver Søndag og en ordineret Præst til at uddele Nadveren fra Tid til anden¹). — Under 12te Marts 1691 skrev M. Loynschar til H. H. Ahlefeldt. Næst efter at takke ham og den danske Regjering for den Omhu, de havde vist Menigheden, også derved, at det theologiske Fakultet i Kjøbenhavn vilde foreslå den en passende Mand til at være dens Præst, kan han ikke undlade at lade Gesandten vide, at Menigheden allerede selv havde set sig om efter en god, dygtig Person til at betjene sig som Præst, og havde fundet en sådan »fin ung Mand« i Knud Thomsen Juel, øverste Hører ved Skolen i Trondhjem, der ikke blot havde Testimonium fra Akademiet i Kjøbenhavn, men også det Vidnesbyrd både af lærde og ulærde, at han havde ualmindelige Gaver til at prædike, ligesom han levede et eksemplarisk Liv. Menigheden havde derfor for to Måneder siden skrevet til Juel, og denne havde taget deres Anmodning under Overvejelse. Da de nu ikke godt kunne tage deres Anmodning til Juel tilbage, og ikke godt fastholde den, uden at det fik Ud-

¹) Wolff, a. Skr. S. 393—98.

seende af, at de vilde tilsidesætte det theologiske Fakultet, så mener Loynchar, at den eneste Udvej vilde være, at få det theologiske Fakultet til at foreslå M. Th. Juel til Menighedens Præst. Gesandten anmodes om at gjøre i denne Sag, hvad han formår. Angående Biskop Baggers Forslag, at Menigheden atter skulde forene sig med den tyske, da beror dette Forslag på en Misforståelse. De danske har aldrig tilhørt den tyske Menighed. Dernæst anføres de foromtalte Hindringer for de danske i at søge den tyske Kirke. »Hvorledes man nu end ser på det — siger L. — så bliver Slutningen, at vi enten må være en Menighed for os selv eller slet ingen, hvilket sidste vilde være en Synd mod Gud og bør derfor billig undgås«. Når nu Spørgsmålet bliver, om Menigheden, som hidtil, skal gjøre Brug af et dårligt Forsamlingshus eller bygge en ny Kirke, så mener L., at det første vilde tjene en Nation, der strækker sig over to Kongeriger, til liden Ære, medens det sidste vilde blive en for stor Byrde. Men han vil gjøre opmærksom på, at, hvad Vanskeligheden angår, da går det omtrent lige op: for de samme Penge, de årlig må give ud til Leje, kunne de bygge en nogenlunde god Kirke. »Og da jeg i de foregående År, som det er min Herre bekjendt, har truffet Anstalt til, at Præsten fik sin Løn, Degnen ligeså, Kirken blev betalt og udstyret med alt Tilbehør, så lever jeg i det Håb, at da De, højvelbårne Herre, er vort Gudshuses højeste Patron, vil De komme mig til Hjælp med det andet«¹⁾. L. har grundet Håb om at kunne indsamle 100 Pd. Strl. hos engelske Kjøbmænd til en ny Kirke. Det er at håbe, at sådant Eksempel fra en fremmed Nation vil tjene Folk i Danmark og Norge til Efterfølgelse. Såsnart Menigheden får en god Præst, er L. besluttet på at begynde Kirkebygningen. »Und wann mir alsdenn meine Hoffnung wider Vermuthen fehlschlagen solle, so hab ich die Resolution, auf meinen eigenen Beutel es zu voll-

¹⁾ 3: at få en egen Kirke bygget.

führen, indem ich gedencke, dass der Segen, den mir Gott ohne Leibes Erben gegeben, nimmer könne besser angewendet werden, als wenn Ihm zu Ehren, anderen christlichen Hertzen zu Nachfolge, und mir zum Gedächtniss, eine Kirche dafür aufgerichtet werde«¹⁾. Den »fine unge Mand« K. Th. Juel blev ikke Menighedens Præst. Den overdrog derimod til H. Ahlefeldt at finde en saadan — Wolff glemmer ikke at bemærke, at Bemyndigelsen gjaldt »alene for denne Gang«, og efter Biskop Baggers Råd valgte han Hr. Iver Brinck, som vor Feltpræst ved de danske Tropper i Irland. På Grund af den ringe Løn vægrede Brinck sig ved at tage mod Kaldet; men gjorde det dog, da han af Ahlefeldt og Biskop Bagger fik Tilsagn om Forhøjelse. Han ankom til London den 23de August 1691. Her fik han imidlertid en kun lidet behagelig Rival, idet Hr. Niels Gram, som, da Brinck betænkte sig på Kaldet, var indbudet af Menighedens Forstandere til at blive dens Præst, hvis han kunde få Gesandstens og Biskoppens Samtykke. Skjønt Gram ikke kunde opfylde disse Betingelser, arriverede han alligevel i London og gjorde Fordring på Kaldet. Brinck trak sig da tilbage og vilde rejse til Danmark, men blev af Uvejre drevet tilbage til England, hvor han var om Vinteren uden at befatte sig med Menigheden, som Gram betjente. Biskop Bagger beskikkede Provsten ved de danske Hjelpetropper, Mag. Joh. Dorscheus²⁾ til at bilægge Striden i den danske Menighed, hvilket også lykkedes ham i Marts 1692, så Iver Brinck tiltrådte sit Embede, medens der blev lovet Hr. Niels Gram

¹⁾ Wolff, a. Skr., S. 398—407. Loynschar døde 1699; hans Død bekendtgjordes i Konsistorium den 6te Decbr. (S. 83). — Kirken havde da en god Sum Penge tilgode i hans Dødsbo, deriblandt for »19 Forsømmelser fra Consistoriis uden lovlig Undskyldning à 5 sh.« (S. 89).

²⁾ »Foræret Mag. Dorscheus, Provsten ved de Danske Auxillair-Tropper, for hans Flid og Møje i at componere Kirkens Sager, et Lomme-Uhr — 7 Pd. Strl 14 Sh.« (Wolff, S. 15, Note 10).

Forfremmelse i Danmark. Under Brinck, som betjente Menigheden fra 6te Marts 1692 til 1702, da han blev kaldet til Præst ved Holmens Kirke i Kjøbenhavn, blev den danske Kirke opført og indviet 1696, den 15de November, en Dag, som siden altid mindes i Menigheden. Den danske Regjering skaffede Menigheden den engelske Regjerings Tilladelse til at opføre en Kirke. Ejendommen blev tilskødet Morten Loynschar, der for at kunne tage mod den havde måttet søge Adelspatent, der blev ham givet; hans Navn blev da »Martin, Lord Lionfeld«. Pastor Brinck, der var utrættelig i sin Virksomhed med at samle Penge til den nye Kirkebygning, og af den Grund gjorde flere Rejser til Danmark, må betragtes som den egentlige Grundlægger af Menigheden, der, så længe han levede, så hen til ham som sin trofaste Støtte og Talsmand i Danmark.

En anden trofast Støtte havde Menigheden, hvis Historie vi ikke her videre skulle indlade os på, i Prinds Jørgen. Ham tyede Menigheden altid til, når det kneb, og det kneb tit med at skaffe Penge, da man havde bygget for dyrt. I Wolffs Skrift er der atter og atter Tale om »ved Dr. Mecken Hans Kongl. Højhed Prinds Georgs Collect.« Fra 1688 til 1693 — 136 Pd. Strl. 10 sh (S. 15). 1694 122 Pd. 6 sh. Til Kirkens Indvielse havde Menighedens Forstandere indbudt Prinds Jørgen såvelsom Biskoppen af London¹), »på det han efter Gudstjenestens Slutning måtte formåes med nogle Ord at tilkjendegive sin Approbation og meddele Menigheden sin Velsignelse« (S. 47). Men hverken Prindsen eller Bispen kom; for den første var Vejen for lang, og den sidste følte sig utilpas. I Kirken var en »Prindsens Stol« forsynet med en Himmel (S. 62). Enkelte Gange har han vel besøgt Kirken, som da der i Jan. 1700 skulde holdes »Lig-Prædiken over Sal. Kong Christian d. 5te«. Wolff (S. 88) siger herom:

¹) Henry Compton (f. 1632, d. 1713), Dronning Annas Lærer, havde viet hende og Pr. Jørgen, var Biskop i London fra 1675 til sin Død.

»At hans Kgl. Højhed Prinds Georg besøgte Kirken, som han havde lovet, kan ikke tviles om, da man i »Husholdningsbogen« finder, at der samledes på Tallerkenen, som holdes ved Døren, 6 Pd. Strl. 9 sh«. — Da det samme År kneb forfærdeligt med at skaffe Penge, henvendte man sig til Prindsen om at få et Lån, Foræring eller Forskud, til de forventede Penge kom fra Danmark. Ved næste Møde oplyste Tøger Wegersløff (Kjøbmand og dansk Konsul), »at det havde behaget hs. Kgl. Højh. Pr. George, at skjænke til Kirken Eethundrede Guineas¹⁾, som vare ham ved hs. Kgl. Hheds Secetaire Sr. Koort Walkeling overleverte«.

Efter Chr. 5tes Død, da Menigheden henvendte sig til Kong Frederik d. 4de om Hjælp til Kirken, der var i dyb Gjæld, ledsagede Pr. Jørgen denne Bøn med en Anbefalings-Skrivelse (a. Skr. 97—98). 1705 fremsendte Prindsen »sin rige og nådefulde Gave til Kirken på 200 Pd. Sterling.« (S. 116). Derfor besluttede Menigheden at takke offentlig fra Prædikestolen næste Søndag. 1712 skriver Menighedens Forstandere til Mag. Bornemann, Ursins Efterfølger som Præst: »De 20 eller 25 Pund, man mælder om til Husleje, er ikke noget fast Etablissement ved vor Kirke, hvorfors det ikke som sådant kan ventes, og blev ikkun ad interim Mag. Ursin bevilget for en Tid, indtil vi kunde få kjøbt et Hus, der stedse kunde være en Præstebolig til vor Kirke; men det Haab, vi dertil havde, døde med den højlovlige og højsalige Herre, vor gode Prinds George, og nu er vor Kirke ikke i den Tilstand sådan Bekostning at tåle«²⁾. — Det anførte er nok til at vise, at Prinds Jørgen i mere end én Henseende var en Velgjører mod den dansk-norske Menighed i London.

I sin Mindetale over ham havde Böhme sagt, at han havde »en gavmild Hånd«, der forstod at skjule sig, og som nu, da han var borte, vilde savnes af mange«. Dette

¹⁾ Noget over 1900 Kroner.

²⁾ Wolff, S. 175.

Vidnesbyrd stadfæstes af den danske Kirkes Forstandere i de anførte Ord.

IV. Prinds Jørgen og Pfaltzerne i Nord-Amerika.

Det er først efter 1700, at den lutherske Indvandring fra Tyskland til Amerika antager større Dimensioner. Forløberne i denne store Folkevandring, som er fortsat indtil denne Dag, vare de fra Pfaltz fordrevne Protestanter. Den grusomme Ludvig d. 14de af Frankrig, som efter det nantiske Edikts Ophævelse (1685) havde fyldt Europas Lande med protestantiske Flygtninge fra Frankrig, skulde også give Anledning til, at mange protestantiske Flygtninge kom til det fjærne Amerika. Hans Broder, Filip, Hertug af Orleans, var gift med Charlotte Elisabeth, Prindsesse af Pfaltz, en Datter af Kurfyrst Carl Ludvig af Pfaltz, og Søster til Kurfyrst Carl af Pf., der var gift med den danske Prindsesse Vilhelmine Ernestine, Søster til Prinds Jørgen. Da Carl døde i 1685 uden at efterlade sig mandligt Afkom, gjorde Ludvig d. 14de på sin ovennævnte Svigerindes Vegne Fordring på en Del af Pfaltz som Arveland. Da han heri mødte Modstand, udbrød den forfærdelige Arvefølgekrig, som Følge af hvilken det skønne Pfaltz kom til at ligne et øde Land, fra hvilket Folk flygtede i Tusindvis til de omliggende Lande. Freden i Ryswick (1697) gav kun det stakkels Land et lidet Pusterum; thi i 1701 udbrød den spanske Arvefølgekrig, — og atter måtte det skønne Pfaltz lide. Gjennem flere År slog Høsten fejl, og Vintrene vare strænge, navnlig i 1708—09 var den så kold, at »Fuglene frøs i Luften og de vilde Dyr i Skoven.« »Da så Folk hverandre i Ansigtet« — siger en gammel Skribent — »og sagde: Lader os gå til Amerika, og gå vi så til Grunde, ja, så gå vi til Grunde«¹⁾. Da England stod imod Frankrig i den sp. Arvefølgekrig, var det na-

¹⁾ Dubbs: History of the German Reformed Church, N. York 1895. Pag. 237—38.

turligt, at Protestanterne fra Pfaltz tog deres Tilflugt til England, og det så meget mere, som det pfaltziske Kurfyrstehus og det engelske Kongehus vare nær i Slægt med hinanden. Nok er det, Pfaltzterne tyede til England i så store Skarer, — i et enkelt År kom der fra 10 til 20,000, — så ikke blot Kurfyrsten i Pfaltz havde Udsigt til at herske over et øde Land, men også at man i England, hvor man havde anstillet en stor Lejr fra dem i Greenwich, for Alvor spurgte sig selv, hvad man skulde gjøre ved den Mængde Flygtninge, der var kommen med den Forventning, at den engelske Regjering vilde sørge for at føre dem til Amerika.

Den, der især tog sig af disse stakkels Exulanter og talte deres Sag hos den engelske Regjering, var Pr. Jørgens Hofpræst, A. W. Böhme, om hvem Burckhardt (anf. Skr. S. 76) siger: »durch seine vielgeltende Vorsprache sorgte er auch für die leiblichen und geistlichen Bedürfnisse der armen Pfälzter, die damals nach England kamen, um als Kolonisten nach Pennsylvanien und Carolina zu reisen, und deren Anzahl sich auf viele Tausende belief.« Pfaltzterne (af hvilke henved 4000 kom til Irland, blandt deres Efterkommere fik John Wesley siden mange Tilhængere) strømmede til Amerika i så store Skarer, at »Pfaltzer« og »Emigrant« en lang Tid vare enstyldige. En Indvandrer fra Holsten betegnes således som »a Palotine from Holstein« ¹⁾).

Blandt de pfaltziske Protestanter, der dels vare lutherske, dels reformerte, har følgende lille Exulantmenighed særlig Interesse for os i denne Sammenhæng. 1707 forlod den lutherske Præst Josua Kocherthal († 1719), der var Præst i Landau i N. Pfaltz, sit Sogn tilligemed 61 af sine Sognebørn, uden at vide bestemt, hvor de skulde hen. De engelske i Frankfurt a. M. betalte deres Rejse til Eng-

¹⁾ A. L. Gräbner: Geschichte d. luth. Kirche in America. St. Louis. 1892. S. 100.

land, hvor de fik en god Modtagelse af Dronning Anna, der først tænkte på at sende den lille Menighed og dens Præst til Jamaica eller Antigua, men omsider besluttede sig til at sende dem til New York, hvor hun skjænkede dem Land, deraf 500 Acres til en Kirke, samt forsynede dem med Redskaber til deres Arbejde i den nye Verden. De landede i N. York den 31te Decbr. 1708, den første tysk-lutherske Menighed, som kom til Amerika. Denne Menigheds Historie, der også i Amerika blev en Lidelses-historie, vedkommer os ikke her. Men også i Forbindelse med denne Menighed møder vi Pr. Jørgens »gavmilde Hånd«, idet han skænkede en Klokke til dens Kirke¹⁾. Det er naturligt, at Pr. Jørgen måtte interessere sig for de landflygtige Protestanter, der kom fra et Land, hvis Enkekurfyrstinde hans Søster var.

Nævnte Pastor Kocherthals Efterfølger som Præst blandt Pfalzerne i New York var Justus Falckner, f. i Sachsen d. 22. Novbr. 1672, død i Newburgh, N. Y. 1723, Forfatter af Salmen: »Auf, ihr Christen, Christi Glieder«, der findes i »Geistreiches Gesangbuch«, Halle, 1697²⁾, og er oversat på Dansk af H. A. Brorson: »Op I Christne, rustet Eder.«

Heinr. Wilh. Ludolph, som er nævnt foran, var en Brodersøn af Orientalisten Job L. og født i Erfurt i 1655. Han havde havt sin Onkel til Lærer. Medens han tjente Pr. Jørgen som Sekretær, gjorde han en Rejse til

¹⁾ Gräbner, a. Skr. S. 101.

²⁾ Jul. F. Sackse: »Justus Falckner, Mystic and Scholar.« Philadelphia 1903, Pag. 18—19. I dette Skrift omtales (S. 31), at Falckner 1699 i Lybek traf sammen med Sværmeren Jesper Baltzersen Könechen (se Ny khist. Saml. III. 225 ff), der betegnes som »a learned scholar, pietist and astronomer«, og som viste megen Interesse for den Koloni af allehaande tyske Sværmere, der, nærmest ved William Penn's Agitation i Tyskland 1683, var grundet i N. America under Navn af Germantown (nu en Del af Philadelphia). Könechen var gjerne rejst med derover, hvis hans høje Alder ikke havde lagt Hindringer i Vejen.

Ruslaud, hvor han tilegnede sig et så fuldstændigt Kjendskab til det russiske Sprog, at han skrev en russisk Grammatik, som blev trykt i Oxford 1696. Han gjorde siden flere Rejser i Østen, hvor de Kristnes Tilstand gjorde stærkt Indtryk på ham. Han udgav det nye Testamente på Vulgær-Græsk, lod det trykke i London, for at uddele det blandt Kristne i Østen. Han døde i London den 25de Jan. 1710. A. W. Böhme udgav 1712 et Mindeskrift over ham¹).

*

*

*

Som en oplysende Tilføjelse til det, som Chr. H. Brasch anfører om Pr. Jørgens Virksomhed i Vordingborg Len til Frugtkulturens Fremme, skal her anføres, hvad Agnes Strickland (a. Skr., V, 295) siger om Prindsen: »It must be borne in mind, that the excessive corpulence of prince George, joined to his sufferings both from gout and asthma, made ascending stairs almost impracticable to him; he was therefore lodged on the ground-floor at Kensington-palace, from whence he could make short excursions for air and exercise amid his trees and plants, of which he was excessively fond. Among his favourite tastes and pursuits he was one of the greatest promoters of arboriculture and horticulture in England«.

¹) Cooper: Biographical Dictionary. London 1892.